

Otthon a Kárpát-medencében

Területfejlesztési Szabadegyetem

2011-2015

Szerkesztette:
Fábián Attila

Társszerkesztő:
Bertalan Laura

NYUGAT-MAGYARORSZÁGI EGYETEM KIADÓ
SOPRON
2015

©Fábián Attila, Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar, 2015

Nyelvi lektor • Takács Gábor
Technikai szerkesztő • Takács Eszter

Horváth Gyula professzor úr emlékére

ISBN 978-963-334-276-3

A szerzők köszönetüket fejezik ki az alábbi támogatóknak:

NEMZETSTRATÉGIAI KUTATÓINTÉZET

Köszönetünket fejezzük ki a „Klímahatás – Az éghajlatváltozás hatásainak komplex vizsgálata, nemzetközi K+F pályázatok előkészítése a Nyugat-magyarországi Egyetemen (TÁMOP-4.2.2.D-15/1/KONV-2015-0023)” projekt támogatásáért. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

PAGEO | PÁLÓSI ATTILÁÉ
ALAPÍTVÁNY

Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó • 9400 Sopron, Bajcsy-Zsilinszky utca 4.
Felelős kiadó • Prof. Dr. Németh Róbert rektorhelyettes
Borítóterv • Juhász Márton
Megjelent • 33 (B/2) ív terjedelemben
Palatia Nyomda és Kiadó Kft. • 9400 Sopron Bem utca 3.
Felelős vezető • Radek József

- STIGLITZ, J. E. – SEN, A. – FITOUSSI, J-P. (2009): Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, Paris, 292 p.
- STIGLITZ, J. E. (2012): The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future. W.W. Norton Company INC.
- SCHUCHMANN, J. – VÁRADI, ZS. (2015): A magyar nagyváros-térségek társadalmi-demográfiai szerkezete. In: Szirmai, V. szerk. (2015): A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé. KJF, Székesfehérvár, 111–131.
- SCHUCHMANN, J. (2015): Nagyváros-térségi szuburbanizációs folyamatok és költözési trendek. In: Szirmai, V. szerk. (2015): A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé. KJF, Székesfehérvár, 131–147.
- SZIRMAI, V. (2007): Social inequalities in urban areas and Globalisation. The case of Central Europe, Pécs, Discussion papers, Special.
- SZIRMAI V. szerk. (2009): A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői. Hogyan lehetnek a magyar nagyvárosok versenyképesebbek? Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest, 319 p.
- SZIRMAI V. szerk. (2015): A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé. KJF, Székesfehérvár.
- SZÍVÓS, P. (2014): A magyar háztartások jövedelme és fogyasztása nemzetközi összehasonlításban: felzárkózás vagy leszakadás? In: KOLOSI, T. – TÓTH I. GY. (2014): Társadalmi Riport. TÁRKI, Budapest, 51–63.
- TÍMÁR, J. – KOVÁCS, K. – VÁRADI, M. (2015): Jól-lét deficit a hátrányos helyzetű kistérségekben. In: Szirmai, V. szerk. (2015): A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé. KJF, Székesfehérvár, 269–285.
- WINKLER, A. (2012): Measuring regional inequality: an index of socio-economic pressure for Serbia Collection of Papers – Faculty of Geography at University of Belgrade
(http://www.academia.edu/3490532/Measuring_Regional_Inequality_An_Index_of_Socio-Economic_Pressure_for_Serbia)

Lados Gábor – Hegedűs Gábor – Kovács Zoltán – Boros Lajos: Oda és vissza – Az elvándorlás hatásainak és a visszavonulás lehetőségeinek értékelése hazánkban

Bevezetés

Az Európai Unió keleti bővítései, illetve ehhez kapcsolódóan a nyugat-európai országok munkaerőpiacának fokozatos megnyitása felerősítette Európában a kelet–nyugati vándorlást, jelentős munkaerőpiaci, versenyképességi és demográfiai problémákat, közéleti és politikai vitákat váltva ki mind a kibocsátó, mind a befogadó országokban. Az új tagállamokból összességében több millióan vándoroltak el, jelentős kihívás elé állítva nem csak a küldő, de a befogadó országok szociális ellátó rendszerét, lakáspiacát is. A gazdaság egyes szektorait vizsgálva különösen súlyos problémát okoz a migráció az egészségügyi dolgozók, az informatikusok, vagy a K+F területén tevékenykedő kutatók, szakemberek esetében. A problémakörre természetesen felfigyeltek a politikai döntéshozók is, és a képzett munkaerő megtartása, illetve visszavonása érdekében több kezdeményezés is született. Magyarországon ilyen például a Magyar Tudományos Akadémia Lendület Programja, vagy a szakorvosjelöltek számára meghirdetett Markusovszky Lajos-ösztöndíj. Emellett a tudományos szféra is egyre nagyobb figyelmet szentel a kivándorlás kérdésének; egyre több vizsgálat foglalkozik a hazai munkaerő migrációs potenciáljával, vagy a vándorlás társadalmi és gazdasági hatásaival (Blaskó et al. 2014; Gödri–Felek 2013; Kapitány–Rohr 2013; Lakatos 2015).

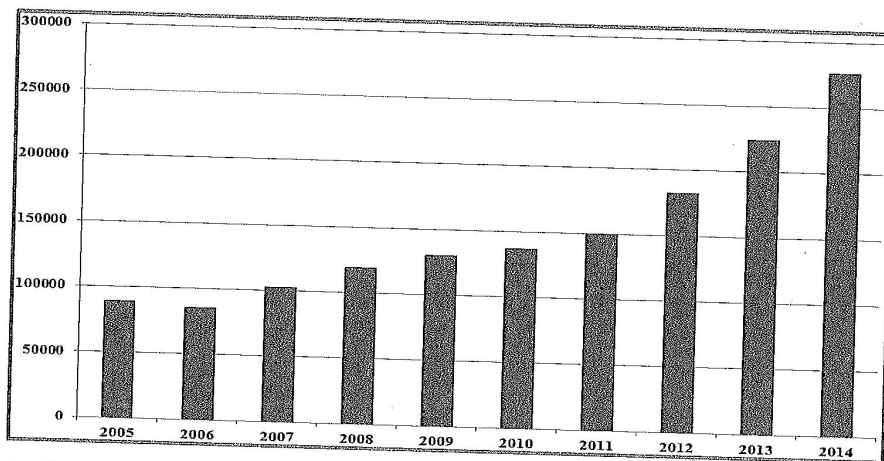
A migrációt illetően az egyik kulcskérdés, hogy mekkora időtartamra szól a külföldi munkavállalás, van-e visszaút. Másépp fogalmazva: hosszabb távon a cirkuláris vagy a végleges migráció lesz-e a jellemző – azaz a kivándorlók egy hosszabb-rövidebb ideig tartó tapasztalatszerzési időszak, jövedelem-felhalmozás után visszatérnek-e Magyarországra, vagy véglegesen letelepednek a célországban. Ehhez kapcsolódóan kiemelten fontos megismernünk a visszavándorlással kapcsolatos attitűdöket; a külföldön élők mekkora része tervezi a visszatérést, és milyen tényezők befolyásolják őket migrációs és remigrációs döntéseik során?

Tanulmányunk célja, hogy áttekintsük a Magyarországot érintő jelenkori elvándorlás folyamatát, összevetve azokat más kelet-közép-európai

országokkal, bemutassuk a munkaerőpiacra, a gazdaságra, illetve általában véve a társadalomra kifejtett hatásait, valamint rámutassunk a visszavonás lehetőségeire. Elsőként a téma tágabb kontextusát mutatjuk be. Ezt követően egy nemzetközi projekt eredményein keresztül bemutatjuk, milyenek a kivándorlók visszatéréssel kapcsolatos attitűdjei Magyarországon és a kelet-közép-európai térség néhány országában. Majd a Magyarországra visszatérőkkel készített mélyinterjúk segítségével bemutatjuk a visszavándorlással kapcsolatos problémákat, tipikus élethelyzeteket. Úgy véljük, hogy kutatási eredményeink hozzájárulhatnak a kivándorlással-visszavándorlással kapcsolatos ismeretek bővüléséhez, s ezen keresztül a jövőbeni remigrációs politikák megalapozásához, formálásához.

Az elvándorlás magyarországi dimenziói és hatásai

Az elmúlt évtizedben, a többi volt szocialista országhoz hasonlóan Magyarországot is egyre erősödő elvándorlás jellemezte. 2004 után az Európai Unión belüli többé-kevésbé szabad munkaerőmozgás következtében több százezer magyart érintett a nemzetközi vándorlás. A folyamat hatásainak rövid- és hosszú távú vizsgálatára több kutatás is készült az elmúlt időszakban (Gödri–Felek 2013, Lakatos 2015), amelyek főként az elvándorlás demográfiai és közgazdasági hatásait vizsgálták.

1. ábra Magyar állampolgárok az Európai Unió tagországaiban, 2005–2014

Forrás: Az Eurostat 2015 alapján saját szerkesztés

2004 után egy folyamatosan növekvő elvándorlási hullám indult el Magyarországról, főként Németország, Ausztria és az Egyesült Királyság felé. Napjainkra a hivatalos becslések 330-350 ezer főre teszik a külföldön élő magyarok számát, amely a 18–49 éves korosztály értékeit foglalja csak magában (Kapitány–Rohr 2013). Pontos számot sem a nemzeti kivándorlási statisztikák, sem az Eurostat tükröstatistikái nem mutatnak (1. ábra).

A kivándorlási kedv emelkedését jól illusztrálja a migrációs potenciál folyamatos emelkedése, amely már az EU csatlakozás előtt emelkedni kezdett, 2010 és 2012 között 19% volt, majd egy kisebb visszaesés után napjainkra ismét 17% körüli (Blaskó et al. 2014). Kelet-közép-európai összevetésben a magyarok elvándorlási hajlama szintén kiemelkedő (HVG 2015), azonban a kivándorló népesség aránya az össztársadalomhoz viszonyítva jóval elmarad számos poszt-szocialista országtól (1. táblázat).

1. táblázat: Az Európai Unióban élő kelet-közép-európai kivándorlók száma, 2014

	10000 főre jutó kivándorlók száma	Kivándorlók száma (fő)
Románia	1204,6	2 402 792
Litvánia	1113,1	327 641
Lettország	860,3	172 190
Horvátország	688,2	292 245
Bulgária	579,8	420 080
Észtország	533,2	70 166
Lengyelország	517,7	1 968 035
Szlovákia	353,3	191 353
Magyarország	280,1	276 710
Szlovénia	165,1	34 036
Csehország	88,1	92 662

Forrás: Az Eurostat 2015 alapján saját számítás

A külföldi munkavállalás hatásainak értelmezésekor több nézőpontot kell figyelembe venni, ami rendkívül összetett feladat. Az ezzel kapcsolatos kutatások és tanulmányok egy része leginkább csak a migráció célországokban kifejtett hatásait elemzi, és nem vizsgálja kellő alaposítással a küldő országra gyakorolt hatásait. Ennek egyik oka lehet, hogy a kivándorlók adottságait, jellemzőit ugyan részletesen bemutatják, viszont a helyben maradó anyaországbeli népességgel való szisztematikus összehasonlításuk nem történik meg. Ennek megfelelően viszonylag kevés az átfogó, és a hatásokat szisztematikusán számba vevő kutatás Magyarországon is.

A nemzetközi elméletekben a makroszint (például területi, intézményi, ágazati) mellett fontos a mikro-, vagyis az egyéni szint vizsgálata is. A migrációs döntés meghozatala ezen a szinten történik. A migránst részben befolyásolhatja az aktuális gazdasági-társadalmi és politikai környezet, azonban a végső döntés többségében egyéni, racionális célok elérése érdekében történik. Az is igen lényeges, hogy mely diszciplínák (például közgazdaságtan), illetve a nemzetgazdaság mely szektorai/szektora szempontjából vizsgáljuk a hatásokat (például egészségügy). Lényeges ugyanakkor kiemelnünk, hogy léteznek olyan, az elvándorlással kapcsolatos hatások is, amelyeket statisztikailag nehezebb mérni (például a társadalmi kohézióra gyakorolt hatása).

Az elvándorlás nemcsak a fogadó, hanem a küldő ország társadalmában is jelentős hatással van. Aggodalomra adhat okot például a kivándorlók demográfiai összetétele. Döntő többségében fiatal férfiak költöznek külföldre, az iskolai végzettség tekintetében pedig a szakmunkások és diplomások aránya magasabb (Blaskó et al. 2014). Az elmúlt időszak migrációs kutatásai egyhangúan alátámasztották, hogy legalább minden második külföldre költöző magyar 35 évnél fiatalabb, döntő többségében a 26–35 éves korcsoportba tartozik, valamint közel egyharmaduk 36 és 50 év közötti. A kivándorlási arányokat tovább súlyosbítja, hogy túlnyomórészt ezeket a korcsoportokat érinti a kivándorlás, miközben a magyar társadalom 13%-a, illetve 22%-a sorolható ebbe a két korcsoportba (KSH, 2014). Tehát az elvándorlók korszerkezete jóval fiatalosabb a helyben maradóknál, ezért a migráció hozzájárul az anyaország társadalmának öregedéséhez. Egy kutatás szerint például 2004 és 2013 között a 25–29 évesek össznépességen belül részaránya 2,3 %-kal csökkent hazánkban (létszámuk pedig körülbelül 70 ezer fővel), ami leginkább az említett korosztály emigrációjával magyarázható (Fóti 2014). A produktív korúak elvándorlása a születések számát is csökkenteti hazánkban. Ha a jelenlegi kivándorlási folyamat a jövőben is folytatódik, hosszú távon olyan területeken jelentkezhetnek súlyos problémák, mint az adózás, nyugdíjellátás, egy-egy hiányszakma kialakulása, illetve a gyermekvállalási kedv további csökkenésére is számítani kell.

Közgazdasági értelemben az elvándorlás számos pozitív és negatív hatással jár. Ezekről Magyarországon sem született még átfogó vizsgálat idáig, aminek statisztikai-módszertani okai is vannak (hiányzó vagy nem releváns statisztikai adatbázisok, a hatások mérhetőségnek problémái, lásd például Mi igaz... 2013). Egy elemzés főként a kivándorlás munkaerő-piaci, és azon belül a bérekre kifejtett következményeit vizsgálja. Főként

azokra a személyekre fókuszál („ingázók”), akik a munkaerő-felmérésben regisztráltak, külföldi telephelyen dolgoznak, ugyanakkor még hazai lakóhellyel rendelkeznek, és belföldi háztartás tagjainak számítanak (Bodnár–Szabó 2014). A kutatás eredményei alapján a kivándorlás sokféle pozitív és negatív hatással járhat a küldő ország gazdaságára (2. táblázat).

2. táblázat: A kivándorlás hatásai a küldő országban

	Pozitív hatások	Negatív hatások
Csökkenő populáció és kisebb aktív népesség	Kevesebb munkanélküli. Alacsonyabb szociális kiadások.	Negatív demográfiai hatások (például fiatalok elvándorlása, területi kohézió hiánya). A szociális ellátórendszerek fenntarthatósága veszélybe kerül (nyugdíjrendszer, egészségügy). Feszesebb munkapiac miatti béryomás. Csökkenő adóbevételek.
Szelektív kivándorlás	Ha a kevésbé termelékenyek mennek külföldre, az átlagos termelékenység emelkedhet. Ha olyan szakmák képviselői vándorolnak ki, amelyekben túlkínálat van, a munkaerőpiac illeszkedési problémái javulhatnak.	Ha a termékenyebbek mennek külföldre, az átlagos termelékenység mérséklődhet. Ha olyan szakmákból mennek külföldre, amelyekben túlkereslet van, az illeszkedési problémák súlyosbodhatnak.
Hazautalások	A hazautalások növelhetik a hazai élet-színvonalat, forrásokat jelenthetnek a beruházásokhoz, oktatás fejlesztéséhez.	A hazautalások ronthatják a hazai termelékenységet.
Humán tőke mozgása	A külföldön dolgozók átadják a tapasztalataikat, tudásukat (brain gain).	Agyelszívás (brain drain, az oktatásba, képzésbe fektetett erőforrások elvesznek, alacsonyabb versenyképesség).
Egyéb	Erősödő kereskedelmi kapcsolatok.	A személyek vándorlása helyettesítheti az áruk vándorlását, így a kivándorlás a külkereskedelem mérséklődéséhez vezethet.

Forrás: Bodnár–Szabó, 2014

A kutatás eredményei alapján a külföldi dolgozók száma a 2008-as válság óta jelentősen növekszik. A kivándorlás okozta bérhatások már rövid távon jelentkezhetnek. A bérekre a kivándorlás az átlagos termelékenység és a munkapiaci feszesség megváltoztatása révén hat. A kivándorlás egyrészt növelheti az itthoni béreket, mert például a kivándorlás nagyságrendje növekszik, és a kivándorlók viszonylag szakképzettek. Továbbá a munkapiaci indikátorok alapján a munkapiac a korábbi időszakhoz képest kevésbé

laza. Emiatt a szakemberhiány a korábbinál valamelyest nagyobb mértékben akadályozza a termelést. Emiatt és a hosszú távú munkanélküliség jóvoltából az illeszkedési problémák a munkapiacra erősödhettek a válság kezdete óta, és a kivándorlás ezt bizonyos csoportoknál erősíthette, ami a kilábaláskor a bérexeket növelheti (Bodnár–Szabó 2014).

Ugyanakkor egyes tényezők mérséklék a bérnövelő hatást. Így a külföldre ingázók létszáma csak egyes ágazatokban és képzettségi kategóriákban nőtt meg jelentősen. Továbbá a munkapiac a kivándorlás gyors növekedésének időszakában végig nagyon laza volt, emiatt kivándorlás nélkül valószínűleg magasabb munkanélküliség és ugyanakkora foglalkoztatás lett volna jellemző. Az átmenetileg külföldön dolgozók egy része ciklikus okok miatt vállaltak külföldön munkát, emiatt ők a hazai munkakereslet növekedésével hazatérhetnek, tehát a hazai szabad munkaerő-kapacitást növelik (Bodnár–Szabó 2014).

A munkaerő elvándorlásának elsősorban hosszabb távon jelentkező negatív hatásai az ellátórendszerek fenntarthatóságának veszélybe kerülése, a versenyképesség csökkenése, a költségvetés egyenlegének felborulása. E negatív hatásokat azonban több tényező ellensúlyozhatja. Rövid távon ilyen pozitív hatásnak számít, hogy a válság során (2008 óta) az alacsonyabb munkakereslet mellett a kivándorlás a munkanélküliség aktuális szintjét, illetve a szociális kiadásokat is csökkenthette. Hosszabb távon pedig a külföldön dolgozók elősegíthetik a hazai versenyképesség növekedését tudásuk átadása és hazautalásaik révén. A későbbi euróövezeti csatlakozás szempontjából a nemzetközi mobilitás növekedése önmagában is pozitívnak tekinthető, mivel nagyobb munkapiaci rugalmasságot biztosíthat (Bodnár–Szabó 2014).

Az elvándorlás további pozitív gazdasági hatásai közé tartozik a hazautalások növekvő mennyisége. Ezek pontos értékét nehéz megbecsülni, a becslés módszertana is vitatott, és a becsült értékek időbeli változására sincs mindig tudományos magyarázat (lásd például Ratha–Shaw 2007; Blaskó et al. 2014). Az értékek becslése tekintetében számolni kell például azzal, hogy a migránsok a jövedelmük egy részét készpénz formájában juttathatják haza, emiatt a pénztranszfer költségét el tudják kerülni. A Világbank statisztikái a munkavállalók átutalásait három összetevőre bontják. Ezek egyrészt az úgynevezett „folyó transzferekként” (current transfers) regisztrált átutalások, másrészt a bérek, fizetések és egyéb jövedelmek alkotta „munkavállalói kompenzáció” (compensation of employee), illetve harmadrészt a tőkeátutalások (capital transfers) (Austers 2015).

Ha mindhárom összetevőt figyelembe vesszük, akkor a hazautalásokat kissé tágabban értelmezve, a Világbank közelítő becslései alapján Magyarországra 2014-ben körülbelül 4,5 milliárd dollár érkezett. Egyes jelentős európai fogadó ország esetében fontos szerepet játszottak a Magyarországra irányuló utalások. A legfőbb fogadó célországunk Németország, ahol Lengyelországot és Libanont követően 2014-ben hazánkba érkezett a legtöbb utalás (952 millió dollár). Az utalások volumenét tekintve az Egyesült Államok volt a második (671 millió dollár), Kanada a harmadik (420 millió dollár), Nagy-Britannia a negyedik (396 millió dollár) és Ausztria az ötödik (365 millió dollár), ahol Magyarország az átutalások harmadik legjelentősebb fogadó országa (IFAD 2015; Világbank 2015a). A külföldi migránsok által hazautalt összeg dinamikusan növekszik Magyarországon. 1995-ben körülbelül 152 millió dollárt tett ki, ami 2004-re 2003-hoz képest kiugró mértékben 1,7 milliárd dollárra nőtt. A gyarapodást a gazdasági válság évei ugyan visszavetették (2009), azonban 2010-től (2,1 milliárd dollár) ismét folytatódott a növekedés (Világbank 2015b). 2013-ban az ország bruttó hazai termékéhez viszonyítva 3,2%-os értéket jelentettek a hazautalások (Világbank 2015b).

Az elvándorlás a munkaerőpiac egyes szegmenseire különböző hatásokat fejt ki. Ezek közül az egészségügyi szektort befolyásolja valószínűleg a legnagyobb mértékben. Az egészségügyi dolgozók – orvosok és ápolók – elvándorlása súlyos és világszerte jellemző probléma. Az „agyelszívás” erőteljes a szektorban, ennek egyik oka, hogy itt a legnagyobb a bérkülönbség Magyarország és a nyugati országok között (Történelmi rekordon... 2015). A rendelkezésre álló statisztikai adatbázisokkal viszont nehéz az elvándorlást mérni. Ennek lényegi oka, hogy az adatbázisok nem teljesen megbízhatóak, és segítségükkel általában inkább csak közvetve lehet következtetni az elvándorlásra. Ennek mértéke az általános orvosokra és szakorvosokra vonatkozóan 2006 és 2010 között összesen kb. 3 900 fő volt Magyarországon (ami az említett időszakban éves szinten mintegy 780 orvos elvándorlását jelentette). A működési nyilvántartásba vett orvosok létszáma 2010 végén kevesebb, mint 29 ezer fő volt (Balázs 2012).

Egy másik, hazai kutatás eredményei alapján a 2004 és 2008 közötti vizsgált időszakban minden évben lényegesen több orvos kért külföldi munkavállaláshoz szükséges igazolást, mint ahányan a magyarországi munkába állást lehetővé tévő elismerésért folyamodtak. Ez ugyancsak intenzív orvoselváándorlásra utal. A 2004–2008-as időszakban összesen 2 616 fővel haladta meg az előbbi csoport tagjainak száma az utóbbit. A migráció kiemelten a fiatal- és középkorú orvosokat érinti, leginkább a 30–39 és 40–49 éves

korosztályt, akik általában már nagyobb tapasztalatú, a szakmai utánpótlás biztosításában szintén jelentős szerepet játszó szakorvosok (Eke et al. 2009). A kutatás kérdőíves felmérésének tanulságai szerint a rezidens orvosok közel kétharmada tervezett külföldi munkavállalást, ami jóval nagyobb a teljes magyar lakosság körében mért 12%-os migrációs potenciálnál (Hárs et al. 2004). A kutatás kiemeli, hogy a válaszadók többsége középtávra (2-5 év) és főként Nagy-Britanniában, a német nyelvterület államaiban és Skandinávia országaiban kíván dolgozni. Az emigráció legfőbb motivációi a fizetés, a magyar egészségügy kilátásai, a munkakörülmények, a szakmai lehetőségek és a társadalmi megbecsültség, valamint a magyarországi munkaterhelés mértéke. A háziorvosi, belgyógyászati, aneszteziológiai, sebészeti, radiológiai, csecsemő- és gyermekgyógyászati, valamint pszichiátriai szakterületek (melyek hiányszakmáknak számítanak Magyarországon) rezidensei körében különösen magas a kivándorlási hajlandóság (Eke et al. 2009).

Az intenzív elvándorlás súlyos következményekkel jár hazánkban. A folyamat többek között a várólisták növekedését, az orvosi kar elöregedését, a dolgozók túlterheltségét, az egészségügyi személyzet és a betegek növekvő elégedetlenségét, az egészségügyi ellátás csökkenő kapacitását és romló minőségét, pénzügyi veszteséget – államilag finanszírozott orvosképzés –, illetve végső soron a lakosság egészségi állapotának rosszabbodását váltja ki. Lényeges továbbá, hogy az egészségügyi rendszer problémáinak nem szükséges előfeltétele a tömeges elvándorlás, mivel az adott intézményen belül már néhány orvos elvándorlása is komoly zavarokat okozhat, és veszélyeztetheti a fenntartható működést (Eke et al. 2010). A veszteségek abszolút száma – a Magyarországra való orvosbevándorlással együtt – bonyolult térbeli mintázatokat és szakmacsoportos megoszlásokat jelenthet az adott területen. Így például Borsod-Abaúj-Zemplén megye sebészeti ellátása az országba bevándorló külföldi – többségében a Kárpát-medencében született – sebészek nélkül már működésképtelenné vált volna (Balázs 2012).

Az új felsőoktatási törvény hatására a migrációs szándék valamennyire változhatott. A 2011-ben elfogadott, illetve módosított felsőoktatási törvény szerint az állami (rész)ösztöndíjjal támogatott képzésben diplomát szeretteknek az oklevél megszerzését követő húsz éves időtartam alatt a hallgatók tanulmányainak megfelelő ideig itthon kell dolgozniuk (2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról). Ehhez kapcsolódnak az elmúlt években létrehozott különféle egészségügyi területekre (szakorvos- és szakgyógyászati) vonatkozó programok, melyek az anyagi körülmények javítása (fizetésemelés) ellenében megadott ideig tiltják a kivándorlást.

Egyes legújabb források az összes egészségügyi dolgozó elvándorlását adják meg, beleértve például az ápolókat is. Ennek alapján 2012-ben 2061-en, 2013-ban 1950-en, míg 2014-ben 1943-an kértek a külföldi munkavállaláshoz szükséges igazolást az illetékes Egészségügyi Engedélyezési és Közigazgatási Hivataltól (amit 2015 óta Egészségügyi Nyilvántartási és Képzési Központnak neveznek). Feltehetően az igazoláskérést az esetek többségében a tényleges külföldre vándorlás követte. 2013-ban a 2012. év abszolút értékeihez viszonyítva a szakorvosok kevesebben, a patikusok, fogorvosok, ápolók körében többen váltották ki az igazolást. A legnépszerűbb célország Németország volt (Orvos elvándorlás... 2014). 2014-ben a 2013. év abszolút értékeihez képest az orvosok, fogorvosok és ápolók körében néhány fővel kevesebben akartak másutt munkát vállalni. Ugyanakkor a gyógyszerészek, a szülész-nő és az egyéb egészségügyi szakmát művelők körében fokozódott az elvándorlás. 2014-ben a külföldre távozott egészségügyi dolgozó több mint fele volt harmincöt éven aluli. A migráció legnépszerűbb célországa Németország, Nagy-Britannia és Ausztria voltak, és ezeken kívül viszonylag sokan vállaltak munkát Svédországban, Írországban és Svájcban (Nem csökken... 2015).

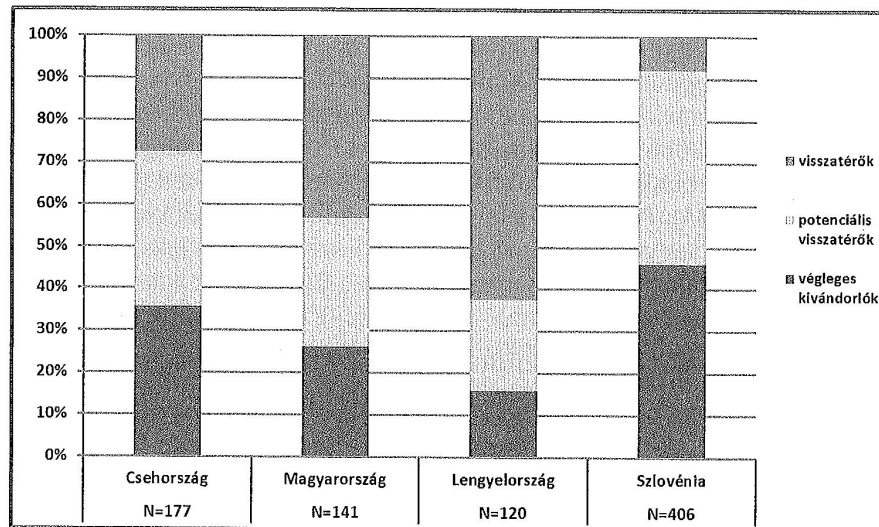
Az egészségügyi szektoron kívül az információtechnológiai szakemberek (például programozók) és a mérnökök elvándorlása ugyancsak figyelemre méltó Magyarországon. Ehhez társul újabb jelenségként, hogy az emigráció miatt több szakmunka esetében (például gépipar, targoncás, hentes) ugyancsak munkaerőhiány alakult ki a legutóbbi időkben (Történelmi rekordon... 2015). Mindezeket túl az idegenforgalomhoz kapcsolódóan felszolgálókból vagy más kiegészítő szakmákból szezonálisan jelentős a hiány a Balaton térségében (Balatoni szezonkezdés... 2015).

A kelet-közép-európai elvándorlók és hazatérők összehasonlító vizsgálata

Az elvándorlás nemcsak Magyarországot, hanem Kelet-Közép-Európa más államait is nagymértékben sújtja. E hatás a régió államainak az Európai Unióhoz való csatlakozásával erősödött fel. Egy nemzetközi együttműködésben végzett projekt – az Európai Unió Central Europe 2013 programjának keretein belül zajló Re-Turn – céljai között szerepelt, hogy többféle módon vizsgálja az említett hatásokat, valamint javaslatokat tegyen a gyakorlati élet számára a visszavándorlás elősegítésére, különös tekintettel a gazdaságilag periférikusnak számító, leszakadó régiókban. A projekt keretében online kérdőívvezetésre is sor került, amely több EU-tagállam esetében vizsgálta

az emigráció és remigráció jelenségét. Összesen mintegy 3200-an töltötték ki a kérdőívet, közülük 1913 esetben hiánytalanul (Hämmerling et al. 2013). Ez a minta ugyan nem tekinthető reprezentatívnak, azonban megítélésünk szerint hasznos információkat nyújthat a korábban ilyen módon átfogóan és tagállami léptékben még nem vizsgált kérdésről. A kutatásba bevont kelet-közép-európai országok Magyarország, Csehország, Lengyelország és Szlovénia, amelyek főbb jellemzőit az alábbiakban mutatjuk be (a részletes kutatási eredményeket korábbi tanulmányainkban közöltük, lásd például Lados et al. 2013, Boros et al. 2013).

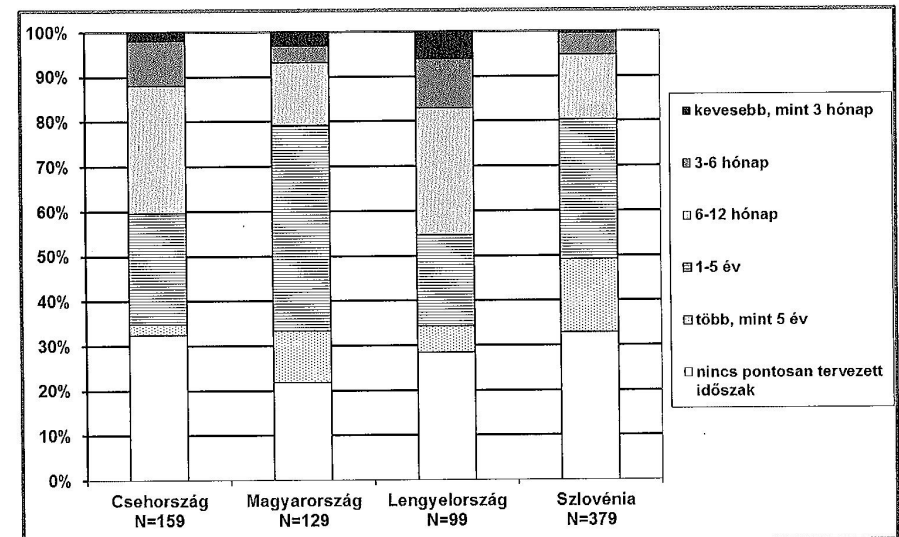
Az online kérdőíves felmérés a visszatérők, a potenciális visszatérők és a végleges kivándorlók kategóriáit vizsgálta (2. ábra). A végleges kivándorlók aránya Lengyelország esetében volt a legalacsonyabb (ami valószínűleg a lengyel identitás, az erős családi és vallási kötődés hatása), és Szlovéniában a legmagasabb (aminek az oka valószínűleg az, hogy Szlovénia egy kis és viszonylag nyitott gazdaságú ország, jól képzett munkaerővel). Magyarország mutatói inkább a lengyel mintához állnak közelebb.

2. ábra: A Re-Turn kérdőíves felmérésben résztvevők a migrációs szándék szerint

Forrás: Re-Turn online kérdőíves felmérés, 2012

A külföldön tervezett tartózkodási idő hossza szintén az anyaországhoz való kötődésre utal, és ugyancsak jelentős eltéréseket mutat országoként (3. ábra). Míg a lengyelek többnyire csak rövidebb idejű (3-12 hónap) tartózkodást terveznek külföldön, leginkább a magyarokra jellemző, hogy hosszabb ideig (jellemzően 1-5 évig) kívánnak külföldön maradni. Ez Magyarország közelmúltbeli gazdasági nehézségeivel és a magyarok ebből eredő perspektívatlanságával volt indokolható. Az összes elemzett ország esetében igen alacsony az 5 évnél hosszabb tartózkodást tervezők aránya, ami alátámasztja, hogy a régióbeli kivándorlók esetében a külföldi munkavégzés utáni hazatérés feltehetőleg egy tudatosan tervezett stratégia. Ehhez kapcsolódik a felmérés további eredménye, miszerint a kelet-közép-európai régió országainak általános jellemzője, hogy a kivándorlók körülbelül 50%-a megtartotta anyaországbeli ingatlanját. Ez ugyancsak a jövőbeli visszatérési szándéokra utalhat.

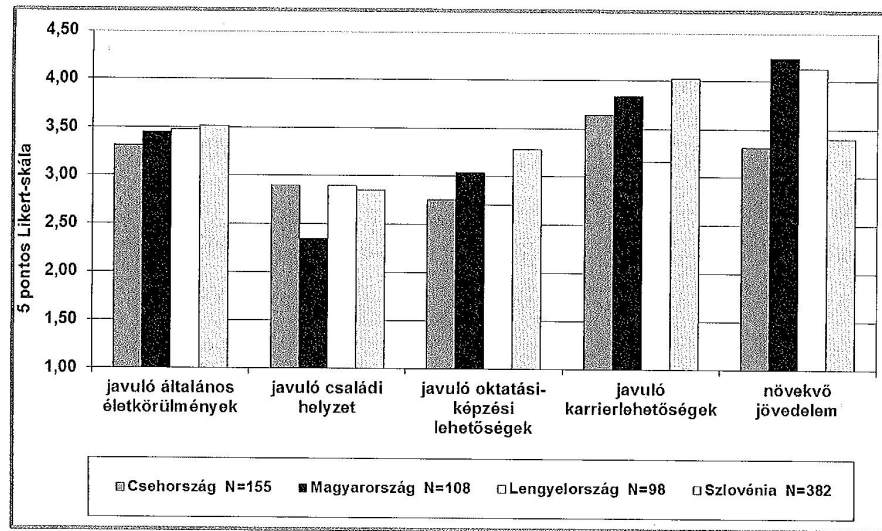

3. ábra: A Re-Turn kérdőíves felmérésben résztvevők a külföldön eltölteni kívánt időszak hossza szerint

Forrás: Re-Turn online kérdőíves felmérés, 2012

A kutatásunk eredményei alapján, amit egyébként a vonatkozó szakirodalom is alátámaszt (Klagge–Klein–Hitpaß 2007), a Kelet-Közép-Európából

nyugatra történő kivándorlás hátterében három fő tényező áll: a magasabb jövedelmek, a jobb karrierlehetőségek és a magasabb életszínvonal (4. ábra). Fontos, hogy a magasabb jövedelmek a magyarok számára a legfontosabbak, ami az ország környezetéhez képest rosszabb gazdasági helyzetével (alacsony jövedelmek, jelentős munkanélküliség) magyarázható. A gazdaságilag fejletlenebb Csehország és Szlovénia esetén viszont a karrierlehetőségek számítanak a legfőbb vonzerőnek. A felmérés eredményei alapján a vizsgált országokon belül a magyar és lengyel kivándorlók gyakran töltenek be olyan munkaköröket célországukban, amelyekben túlképzettnek számítanak, ami egybevág a szakirodalom vonatkozó megállapításaival (Személyi–Csanádi 2011).

4. ábra: A Re-Turn kérdőíves felmérésben résztvevők a kivándorlás motivációk szerint

Forrás: Re-Turn online kérdőíves felmérés, 2012

Lényeges azt is megvizsgálni, hogy mely tényezők hatására térnek vissza a kivándorlók. Sokféle, makro- és mikroszintű tényező határozza meg a visszatérésre vonatkozó döntésüket. Fontos, hogy az anyaország általános életkörülményei, az ehhez kapcsolódó tényezők a viszonylag gazdagabb küldő országokba visszatérő szlovén és cseh migránsok számára a legfon-

tosabbak. Ezzel ellentétben a lengyel és a magyar hazatérők számára a családi kapcsolatokhoz kötődő tényezők voltak inkább a lényegesebbek. Az ő esetükben a mindennapi életkörülmények tényezői nem voltak olyan fontosak, mint a szlovéniai és csehországi migránsoknál. A makrotényezőkön belül ugyanakkor a karrierlehetőség, mint hazatérést motiváló tényező mind a négy állam esetében viszonylag fontos (a harmadik és negyedik leggyakrabban említett tényező az összes közül).

A kutatásban résztvevő magyar válaszadók több mint kétharmada a kivándorlást követően rövid időn belül talált állást, és az ottani bérük közel háromszorosa volt a magyarországi bérükhöz képest. A külföldi munkaerőpiacon elfoglalt helyzetüket jól tükrözi a szakmájukban elhelyezkedők aránya. Elgondolkodtató, hogy a magyar válaszadók csupán 40%-a tudott külföldön is a végzettségének megfelelő munkát találni. Többségüknél tehát az „agyvesztés” (*brain waste*) jelensége lép fel, ami nagyban befolyásolja a külföldi munkatapasztalat későbbi esetleges magyarországi érvényesülését és az újonnan elsajátított ismereteket, készségeket (Kupets 2011; Bándy 2014).

Azok az elvándorlók, akik nem zárkoztak el a hazatelepülés gondolatától (potenciális hazatérők), a kivándorlás után elfogadják az alacsonyabban jövedelmező munkalehetőségeket, amelyből a tervezett hazatérésre következtethetünk. Ez a megközelítés azt támasztja alá, hogy a migránsok az elvándorlást csak egy átmeneti életszakasznak tekintik, amely egyik fő célja a remélt pénzügyi javak összegyűjtése. Az adatok alapján megállapítható, hogy azok a migránsok, akik már hazatértek, a korábbi külföldi bérükhöz képest ugyan kevesebbet kerestek, de így is a korábbi magyarországi bérüknek több mint 160%-át kapták. Ez részben az időközben végbement inflációval, illetve a korábbinál magasabb munkakörrel magyarázható.

A válaszadók csoportjai közötti különbségek az anyaországtól való elszakadásban is jól kimutathatóak. Azok a magyarok, akik külföldön élnek, de szeretnének hazatérni, valamint akik már hazatértek élénkebb kapcsolati hálót tartottak fenn az itthon maradt rokonaikkal, barátaikkal, esetleg a korábbi munkáltatóval. Az ilyen személyes kapcsolatok fenntartásával könnyebben kaptak információt az otthoni helyzetről, ami egy előre tervezett, jövőbeni hazatérésre utalhat.

A magyar hazatérők identitása

A hagyományos migrációelméletek az elvándorlást egyszeri életeseményként értelmezik. Ebben a felfogásban az anyaország elhagyása rendkívüli eseményként fogható fel, tehát az egyén életében ritkán történik meg (Kincses

2014). Azonban a külföldi munkavállalás nem feltétlenül jelenti az anyaország végleges elhagyását, egyes kutatók szerint ez csupán egy életszakasznak értelmezhető (Kovács–Melegh 2000). Az elmúlt évek vándorlási statisztikái azt mutatják, hogy az elvándorló magyarok jelentős része hazatér Magyarországra, azonban a külföldi munkavállalás hasznossága eltérő mértéket mutat a visszatérők között, például a külföldön megszerezhető materiális és az imateriális javakat figyelembe véve.

A legtöbb remigrációs elmélet nem számol a külföldön bekövetkezett identitásváltozással, miközben a befogadó országban a migránsokat érő impulzusok nagyban befolyásolhatják a viselkedésüket. Sussman szociálpszichológiai megközelítése szerint a befogadó országban töltött idő alatt a migráns identitása változhat, amely közvetlen módon a megszerezhető új tudást, közvetetten pedig a hazatérést is befolyásolhatja (Sussman 2011). A kulturális identitásváltozás modellje (Cultural Identity Model – CIM) figyelembe veszi az egyén kulturális hovatartozásának alakulását a külföldi munkavállalás során. Megvizsgálja, hogy a migráns mennyire alkalmazkodik a befogadó társadalom kultúrájához, vagy milyen mértékben határolódik el az új környezetétől és tartja meg saját országa identitástudatát. A modellben a hazatérők több csoportja különíthető el aszerint, hogy mennyire volt zökkenőmentes és nyugodt a visszailleszkedés az anyaországba, illetve mennyire elégedett saját hazatéréssel az egyén. Ezen elméleti konstrukció hozzájárulhat a hazatérőkben végbemenő változások pontosabb megértéséhez. Továbbá segítségével a hazatérők jövőbeli migrációs pályájára is következtetni tudunk, vagyis hogy véglegesen letelepednek-e az anyaországban, vagy az újbóli elvándorlás mellett döntenek.

A külföldi munkavállalás során az új értékek átvétele más-más módon megy végbe. A kulturális identitásváltozás modellje négy hazatérő típust különböztet meg. Az első típusba azok a hazatérők tartoznak, akik szorosan kötődnek a saját kultúrájukhoz, kevésbé befogadóak a külföldi ország társadalmi értékrendjével, kultúrájával szemben, az anyaországban sokkal jobban érzik magukat. A második csoportba tartoznak az úgynevezett „szubtraktív” hazatérők, akik egyik ország kultúrájához sem kötődnek szorosan, a külföldi munkavállalásuk során próbálnak minél több új dolgot elsajátítani. Az úgynevezett „additív” hazatérők nagyon hasonlítanak e csoporthoz, a fő különbség a kultúrákhoz való viszonyukban található. Az additív hazatérők megtartják és gyakorolják a saját kultúrájukat, hagyományaikat, ugyanakkor a befogadó országban tapasztalt új dolgokra sokkal nyitottab-

bak, onnan rendszerint át is vesznek bizonyos dolgokat. A negyedik csoportba tartozó hazatérőket a modell globális identitású hazatérőknek hívja. Az e típusba tartozó hazatérők képesek több kulturális mintát úgy lekövetni és azokat adaptálni, ahogy azt az aktuális körülmények (munka- és életkörülmények) megkövetelik. Ez nem az otthoni és külföldi kulturális értékek vegyítését jelenti, sem egy kettős stratégiát (például egy bikulturális stratégia kialakítását), hanem az ebbe a típusba tartozó migránsok magukat nemzetközinek, világpolgároknak vallják, és bármely új országban, az elvárt társadalmi követelményekhez rugalmasan és gyorsan tudnak alkalmazkodni. Saját hazatérésüket mérsékelten pozitívan értékelik, azonban nem tekintik teljesen véglegesnek, hiszen rövidebb-hosszabb időszakra később is szívesen külföldre költöznének.

E vizsgálati keretet alkalmazva kutatásunk során 48 magyar hazatérővel készítettünk mélyinterjút, akiket a külföldön betöltött munkahely típusa szerint két csoportra osztottunk: alacsonyan, illetve magasan képzett hazatérőkre. A csoportosítás abból a feltevésből indult ki, hogy – részben képzettségük alapján – az alacsonyabb szintű munkakörökben elhelyezkedő migránsok gyengébb nyelvtudással rendelkeznek, így a befogadó társadalomba nem, vagy csak részlegesen illeszkednek be, így a kulturális identitásuk és érzelmi kötődésük az anyaországukhoz viszonylag erős marad (Hugo 2009). Erre hatással van még a külföldön töltött idő hossza és a családi állapot is, utóbbi kutatásunk során szintén fontos szempontnak minősült.

Vizsgálataink szerint az alacsonyan képzett hazatérők kevésbé hatékony munkatapasztalattal térnek vissza, így saját hazatérésüket kevésbé ítélik meg sikeresnek, sok esetben ez motiválja őket az újbóli elvándorlásra. Ezzel ellentétben a magasan képzettek közé tartozó hazatérők sokkal több, a későbbi munkaerőpiacon hatékonyabbnak számító munkatapasztalattal, új képességekkel és tudással térnek haza, így ők sokkal inkább sikerként élik meg saját hazatérésüket.

Az első csoportba főként a külföldön vendéglátóiparban, építőiparban, élelmiszeriparban elhelyezkedett, illetve egyéb betanított munkákban dolgozó hazatérőket soroltunk. A magasan képzett, úgynevezett „elit” hazatérők közé pedig olyan szellemi munkakörökben dolgozók kerültek, mint a kutatók, informatikusok, mérnökök vagy orvosok. A mélyinterjút során további fontos szempont volt a családi állapot. A családdal vagy egyedülállóként külföldön élő magyarok eltérő migrációs utakat jártak be.

Az interjúk eredményei alapján megállapítható, hogy az alacsonyan képzett hazatérőkre jellemző, hogy gyenge nyelvtudásuk révén vagy magyarokkal együtt, vagy más bevándorlókkal együtt dolgoznak, kevés szabadidejüket szintén szűk közösségben töltik el, így kevésbé olvadnak be a befogadó társadalomba, mint az „elit” migránsok. Ezáltal jobban megőrzik kulturális identitásukat, erősebben kötődnek az anyaország identitásához (például lokálpatrióták). Egy részük azonban próbálja kihasználni az új élethelyzet nyújtotta lehetőségeket, így ők részben a modell első és második csoportjába sorolhatók. Jellemző rájuk, hogy többnyire taszító tényezők miatt hagyták el Magyarországot, mint például a munkanélküliség, fizetési nehézségek (például hitelek törlesztése) vagy egyéb személyes problémák. Az elvándorlásuk fő motivációja a külföldön remélt magasabb fizetés, illetve pénzügyi tartalékok felhalmozása. Részben a nyelvtudás hiánya miatt, részben pedig a minél gyorsabb pénzügyi megtérülés reményében képzettségüknél alacsonyabb munkakörökben is szívesen munkát vállalnak.

Az alacsony képzettséget igénylő munkát végzők csoportján belül el kell különítenünk a felsőfokú végzettséggel rendelkezőket. Ők ugyancsak a képzettségüknél alacsonyabb munkakörökben helyezkednek el, azonban a kulturális identitásváltozás modell harmadik csoportjába sorolhatók, mivel sokkal nyitottabbak a befogadó ország kultúrájára. Egyik fő céljuk lehet nyelvtudásuk fejlesztése, amelyet később hazatérve a hazai munkaerőpiacra hasznosíthatnak. A negyedik csoportot részben az „elit” hazatérők alkotják, akik tudatosan készülnek a külföldi munkavállalásra. Általánosságban megállapítható, hogy a hazatérők többsége az elvándorlást a kezdetektől fogva átmeneti időszaknak ítélte meg, egy olyan időszaknak, amelytől pozitív változást vártak (például pénzügyi hasznot, karrierépítést).

Az eredményekből arra következtethetünk, hogy az elvándorlásra való felkészülés és a tudatos tervezés összefüggésben áll a nyelvtudással és a fogadó országba való korábbi, rövid idejű látogatásokkal. A magasan képzett migránsok rendre jól beszélték a fogadó ország nyelvét, és már korábban is kapcsolatokat építettek ki. Külföldön többnyire multikulturális munkakörnyezetben dolgoztak, ahol a kollégák többsége ugyancsak bevándorló volt. A munkahelyen való előrejutás és a pozíció nagyban függött a tudástól és korábbi tapasztalatuktól. A megfelelő és prosperáló karrier utak ellenére azonban több interjúalany is kifejtette, hogy bevándorlóként csupán egy bizonyos pozícióig tudtak eljutni, és a vezető pozíciókat főként a fogadó ország állampolgárai töltötték be.

Az alacsonyan képzett magyar interjúalanyok másként értékelték külföldi munkakörülményeiket. Magasabb szintű nyelvtudás nélkül kevésbé tudatosan tervezték a külföldi munkavállalást, néhány esetben olyan helyen dolgoztak, ahol kizárólag magyar bevándorlókat alkalmaztak. Nyugaton főként a jelentős munkabér különbségek és a folyamatos munkaerő-áramlás hatására gombamód születtek olyan vállalatok, amelyek kizárólag bevándorlókat alkalmaztak (Martin–Radu 2012). Ezzel hátrányos helyzetbe szorították a helyi munkavállalókat, akik a munkabérek alacsony színvonalon tartásával nem jelentkeznek olyan munkakörökre, amelyekben szinte kizárólag újonnan érkező bevándorlókat alkalmaznak, illetve ezeknek a munkaköröknek a társadalmi megbecsültsége is sokkal alacsonyabb. Ez az újonnan kialakult helyzet több nyugat-európai ország munkaerőpiacán is komoly feszültségeket okoz. Ahogy az interjúalanyok említették, a kisebb nyelvtudás körbehatárolja a külföldön vállalható munkaköröket, így ezek a személyek többnyire betanított munkakörökben tudnak elhelyezkedni. Ezek a migránsok sokszor más, a befogadó ország nyelvét jól beszélő honfitársuk segítségével szorulnak, mintegy alárendelődnek, valamint a külföldi nyelvtudás nélkül nem tudnak kialakítani személyes- és munkakapcsolatokat, amelyek később hasznukra szolgálnának. Ha mégis sikerül a külföldi munkavállalásuk alatt valamilyen ismeretséget kialakítaniuk, ezek a kapcsolatok a hazatérésük után rendszerint megszakadnak.

A Sussman által megfogalmazott modellben fontos szempont a befogadó ország társadalmába való beilleszkedés. Ahogy korábban utaltunk a nyelvtudás fontosságára, a család szerepét is ki kell emelni a külföldi integrálódás során. Főként a többgyermekes családoknál jellemző, hogy a beilleszkedés nehézkes, ők többnyire összetartanak, együtt mozognak, sokkal inkább a honfitársak társaságát keresik. Ezzel szemben az egyedülálló, magasan képzett fiatalok a többnemzetiségű társaságokat keresik. A nyitottság, az új kultúra iránti megismerés vágya szintén ez utóbbi csoporthoz áll közelebb. A fiatalabb életciklusban járók az interjúk során többször utaltak a kalandvágyra, mint egy fontos, de nem elsődleges kivándorlási motivációra. Ennek egyik elemeként több interjúalany is kiemelte, hogy felvett olyan – rendszerint sportoláshoz, mindennapi aktivitáshoz kötődő – szokást, amelyet azóta is megtartott. Ez az életforma viszont a modell alapján elsősorban a globális identitású hazatérőkre vonatkozik.

A hazatérés utáni élethelyzetet az interjúalanyok két csoportja eltérően értékelt. A magasan képzett hazatérők elégedettek voltak a visszatérés utáni

munkájukkal és az életkörülményeikkel, ellenben az alacsonyan képzett, főként családos remigránsok csalódottabbak voltak. Egyrészt a hazai munkaerőpiacra való visszailleszkedésük során a külföldi munkatapasztalatuk nem feltétlenül jelentett előnyt, másrészt a visszavándorlás előtti tervek (például családalapítás, pénzügyi gondok nélküli, stresszmentes, nyugodt élet) sokak számára nem valósultak meg. Ez utóbbihoz a külföldön megszokott magasabb bérszínvonal is hozzájárul, hiszen hazatérve Magyarországra a korábban elért életszínvonal nem mindenkinek volt fenntartható. Mindezeket a negatív tényezőket egybevéve, főként az alacsonyan képzett hazatérők körében előre jelezhető egy későbbi ismételt kivándorlás, így ők tekinthetők potenciális cirkuláris migránsoknak (Illés–Kincses 2012; Martin–Radu 2012).

Azok a hazatérők, akik tartották a kapcsolatot korábbi munkáltatójukkal könnyebben vissza tudtak illeszkedni a magyar munkaerőpiacra. Ez a megállapítás főként az „elit” hazatérőkre jellemző, akik rendszerint korábbi munkahelyükre tértek vissza, egy magasabb pozíciót betöltve. Ezzel ellenében, az alacsonyabb képzettségű visszatérők nem követték ezt a fajta karrierstratégiát, így az ő elhelyezkedésük sem volt olyan egyszerű a hazatérésük után. A munkatapasztalat hasznosításában szintén éles különbség tapasztalható a két csoport között. A magasan képzett hazatérők a külföldön megszerzett tudásukat (például vezetői készségek, új technológiák ismerete) sikeresebben tudták alkalmazni, mint az alacsonyan képzett, külföldön főként betanított munkát végzett hazatérők, akik csak részben voltak elégedettek a hazatérés utáni munkakörülményeikkel és karrierükkel. Mindezek ellenére szinte valamennyi hazatérő kiemelte, hogy a külföldi munkavállalás pozitív hozománya az élettapasztalat volt. A válaszadók sokkal magabiztosabbnak értékelték saját magukat, a legtöbben fejlesztették problémamegoldó készségeiket, kiemelték a nyitottabb és objektívebb látásmódot.

Összegzés

A fentiek alapján megállapítható, hogy bár kelet-közép-európai összevetésben Magyarországon még viszonylag alacsony a kivándorlók aránya, a felmérések azt mutatják, hogy a migrációs szándék kifejezetten erős a magyar lakosság körében. Ennek alapján a jelenlegi trend folytatódására vagy akár erősödésére is lehet számítani a jövőben. A magyar kivándorlás legfontosabb motivációjának a mai napig a magasabb munkabér számít, aminek következtében gyakori, hogy a külföldön munkát vállaló magyarok túlképzettnek számítanak új munkakörükben.

A vizsgálatunk alapján a visszatérés esélye függ a célország munkaerőpiacára és társadalmába történő beilleszkedés fokától, valamint az anyaországhoz fűződő kapcsolatok erősségétől. Jelentős különbségek mutatkoztak a képzettek, illetve a képzetlenek, a fogadó ország nyelvét nem beszélők beilleszkedése, munkaerő-piaci érvényesülése terén, valamint hazatérés utáni helyzetüket illetően. Mindez azt mutatja, hogy gyökeresen más politikai beavatkozásokat, kezdeményezéseket igényelnek a két csoporttal kapcsolatos migrációs politikák. Az alacsonyan képzett visszatérők esetében különösen fontos lehet a visszailleszkedés segítése, a külföldi munkatapasztalatok erőteljesebb hasznosítása, hiszen esetükben nagyobbak tűnik az újbóli migráció veszélye. A lehetséges visszavándorlással kapcsolatban érdemes azt is kiemelni, hogy a vizsgálatok szerint a magyarok számára kiemelkedően fontos szerepet játszanak a családi, baráti kapcsolatok a visszatérésben. Ez azt mutatja, hogy a migrációs és remigrációs döntés nem csupán egy racionális, az elérhető munkabéren vagy karrierlehetőségeken alapuló döntés, hanem számos egyéb tényező is befolyásolja.

Az interjúk eredményei alapján kijelenthető, hogy a külföldi munkatapasztalatok új készségekkel, kompetenciákkal ruházzák fel a visszatérőket, amit az itthoni munkájukban is hasznosítani tudnak. Ennek alapján a remigráció számottevő lehetőséget jelenthet a magyar munkaerőpiac, a gazdaság, vagy a tudományos élet számára, így a jövőbeni szakpolitikáknak érdemes lenne még erőteljesebben fókuszálnia a visszatérés elősegítésére.

Irodalom- és forrásjegyzék

- AUSTERS, A. (2015): The economic impact of intra EU-mobility of people on the destination and sending countries. Review of relevant research papers. How to improve intra-European mobility and circular migration? – Fostering diaspora engagement. Conference, 2015, Riga. (https://eu2015.lv/images/notikumi/2015_05_11_CONDIA_backgr_doc_Austers.pdf – 2015.06.27.)
- Baltoni szezonkezdet: SMS-ben köszönt el a konyhai személyzet. SONLINE, 2015. jún. 23. (<http://www.sonline.hu/somogy/kozelet/baltoni-szezonkezdet-sms-ben-koszont-el-a-konyhai-szemelyzet-617161> – 2015.06.28.)
- BALÁZS P. (2012): Orvosi létszámok és a nemzetközi orvosmigráció aktuális hatása Magyarországon. Orvosi Hetilap, 153. 7., 250–256.
- BÁNDY, K. (2014): A magasan képzettek elvándorlásának tendenciái. Fókuszban a brain waste. Társadalomkutatás, 32. 4., 323–335.

- BLASKÓ ZS. – LIGETI A. S. – SIK E. (2014): Magyarok külföldön – Mennyien? Kik? Hol? In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. szerk.: Társadalmi Riport 2014. TÁRKI, Budapest, 351–372.
- BODNÁR K. – SZABÓ L. T. (2014): A kivándorlás hatása a hazai munkaerőpiacra. MNB-tanulmányok 114. Magyar Nemzeti Bank, Budapest.
- BOROS L. – HEGEDŰS G. – LADOS G. – KOVÁCS Z. (2013): Kivándorlás okozta társadalmi és gazdasági problémák kezelése Kelet-Közép-Európában. A Falu, 28. 4., 21–32.
- EKE E. – GIRASEK E. – SZÓCSKA M. (2009): A migráció a magyar orvosok körében. Statisztikai Szemle, 87. 7–8., 795–827.
- EKE E. – GIRASEK E. – SZÓCSKA M. (2010): A migráció a magyar orvosok körében. – Transznacionalizmus és integráció Migráció Magyarországon a második évezred első évtizedében KSH, 2010. május 17. előadás (<http://www.demografia.hu/hu/letoltes/eloadasok/transznacionalizmus-es-integracio/Girasek.pdf> – 2015.06.27.)
- FÓTI, K. (2014): Mobility from the EU10 – some considerations as seen by these countries: Remarks to the brain drain, brain waste or brain gain debate. In: Éltető, A. ed.: Mind the gap. Integration Experiences of the Ten Central and Eastern European Countries. Institute of World Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 134–144.
- GÖDRI I. – FELEKY G. (2013): Elvándorló fiatalok? Migrációs tervek a magyarországi 18-40 évesek körében. Korfa, 13. 5. KSH-NKI, Budapest.
- HÁRS Á. – SIMONOVITS B. – SIK E. (2004): Munkaerőpiac és migráció: fenyegetés vagy lehetőség? – In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. szerk.: Társadalmi riport 2004. TÁRKI, Budapest, 272–289.
- HÄMMERLING, A. – KEIL, J. – LANG, T. – NADLER, R. – SCHMIDT, A. – SMOLINER, S. (2013): Re-Turn Migrant Survey Report - The Migrants' Potential and Expectations. IFL – Leibnitz-Institut für Länderkunde, Leipzig.
- HUGO, G. (2009): Returning youthful nationals to Australia: Brain gain or brain circulation? In: Conway, D. – Potter, R. B. eds.: Return migration of the next generations. 21st century transnational mobility. Farnham, 185–219.
- HVG (2015): Hazacsalogathatók-e a magyarok? Magyarország szeretne. 2015. máj. 16.
- IFAD (2015): Sending Money Home: European Flows and Markets. – International Fund for Agricultural Development, Rome. 2015. június. (http://www.ifad.org/remittances/pub/money_europe.pdf – 2015.06.27.)
- ILLÉS, S. – KINCSES, Á. (2012): Hungary as receiving country for circulars. Hungarian Geographical Bulletin, 61. 3., 197–218.

- KAPITÁNY B. – ROHR A. (2013): A Magyarországon állandó lakcímmel rendelkező 18-49 éves magyar állampolgárok mintegy 7,4 százaléka tartózkodik jelenleg tartósan külföldön. Korfa, 13. 3., KSH-NKI, Budapest.
- KINCSES Á. (2014): Nemzetközi migrációs körkép Magyarországról a 2011-es népszámlálási adatok alapján. Területi Statisztika, 54. 6., 590–605.
- KLAGGE, B. – KLEIN-HITPAß, K. (2007): High-skilled return migration and knowledge-based economic development in regional perspective. Conceptual considerations and the example of Poland. Centre of Migration Research. Warsaw. Working Paper, 19. 77.
- KOVÁCS É. – MELEGH A. (2000): „Lehetett volna rosszabb is, mehetünk volna Amerikába is”: Vándorlástörténetek Erdély, Magyarország és Ausztria háromszögében. – In: Sik E. – Tóth J. (szerk.): Diskurzusok a vándorlásról. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 93–152.
- KUPETS, O. (2011): Brain gain or brain waste? The performance of return labor migrants in the Ukrainian labor market. EERC Working Paper No 11/06E, Kiev.
- LADOS, G. – KOVÁCS, Z. – HEGEDŰS, G. – BOROS, L. (2013): Challenges of brain drain and obstacles of return migration on Hungary: an empirical perspective. Berichte. Geographie und Landeskunde, 87. 4., 441–458.
- LAKATOS J. (2015): Külföldön dolgozó magyarok, Magyarországon dolgozó külföldiek. Statisztikai Szemle, 93. 2., 93–112.
- MARTIN, R. – RADU, D. (2012): Return migration: The experience of Eastern Europe. International Migration, 50. 6., 109–128.
- Mi igaz a kivándorlási parából 2. Index, 2013. febr. 28. (http://index.hu/gazdasag/penzbeszel/2013/02/28/mi_igaz_a_kivandorlasi_parabol_2/ – 2015.06.24.)
- Most jó hazatérni. Medical Online, 2015. ápr. 21. (http://www.medicalonline.hu/eu_gazdasag/cikk/most_jo_hazatetni – 2015.06.28.)
- Nem csökken az orvoselvándorlás. Világgazdaság, 2015. febr. 1. (<http://www.vg.hu/vallalatok/egeszsegugy/nem-csokkent-az-orvoselvandorlas-443019> – 2015.06.28.)
- Orvos-elvándorlás: hogy állunk? Egészségkalauz, 2015. márc. 5. (<http://www.egeszsegkalauz.hu/friss-hirek/orvos-elvandorlas-hogy-allunk-113161.html> – 2015.06.27.)
- RATHA, D. – SHAW, W. (2007): South-South migration and remittances. World Bank Working Papers, No. 102., Washington. (<http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1110315015165/SouthSouthMigrationandRemittances.pdf> – 2015.06.27.)
- SUSSMAN, N. M. (2011): Return migration and identity. A global phenomenon, a Hong Kong case. – Hong Kong University Press, Hong Kong, 364.

- SZEMÉLYI, L. – CSANÁDI, M. (2011): Some sociological aspects of skilled migration from Hungary. In: Acta Universitatis Sapientiae, Social Analysis, 1. 1., 27–46.
- Történelmi rekordon a kivándorlás. Világ gazdaság, 2015. febr. 10. (<http://www.vg.hu/gazdasag/gazdasagpolitika/tortenelmi-rekordon-a-kivandorlas-443711> – 2015.06.28.)
- VILÁGBANK (2015a) (http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1288990760745/Bilateral_Remittance_Matrix_2014.xlsx – 2015.06.27.)
- VILÁGBANK (2015b) (http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1288990760745/RemittanceData_Inflows_Apr2015.xls – 2015.06.27.)
- WICKRAMASEKARA, P. (2011): Circular migration: a triple win or a dead end? – Global Union Research Network Discussion Paper No. 15. International Labour Office, Geneva.
2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról (http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=142941.296210 – 2015.11.05.)

Sik Endre – Szeitl Blanka:

A határon átnyúló diaszpóra identitása és migrációja a magyar–szlovák–ukrán hármashatáron¹⁷

Bevezetés és adalékok a diaszpóra központú határkutatás fontosságához

A következőkben a határkutatás egy nem-szokványos módját mutatjuk be: hogyan hat a diaszpóra léte a magyar–szlovák–ukrán hármashatáron. Először azt vizsgáljuk, hogy miért fontos itt és most (és lesz ez így a jövőben is) a határ diaszpóra-orientált kutatása, majd az ennek során használandó fogalmakkal (kvázi-diaszpóra és határon átnyúló diaszpóra) foglalkozunk. Ezután röviden vázoljuk a magyar–szlovák–ukrán hármashatár azon sajátosságait, amelyek elemzésünk szempontjából a legfontosabbak, végül a kvázi-diaszpóra és a határon átnyúló diaszpóra migrációra gyakorolt hatását illusztráljuk.

A határok kutatása a világ sok pontján folyik, s noha korábban sokan hitték, hogy ennek a határok eltűnésével vége fog szakadni, a határok megmaradása, sőt olykor felerősödése (például a falak, kerítések szaporodása), nem ebbe az irányba mutat. Azonban a Kárpát-medencében – történelmi okok folytán – a határok kutatásának egy olyan aspektusa is maradandónak bizonyul, amilyenre a világ más részein alig van ok: a határ diaszpóra központú elemzése. Milyen okokra vezethető ez vissza?

Az elsődleges ok a határok kialakulásának *történelme*, amennyiben a magyar (és általában a kelet-közép-európai) társadalmak modern kori fejlődésének egyik jellemzője a késleltetett nacionalizmus ereje és ennek politikán átteleleződő határalakító hatása. Tudott, hogy a nemzetállam kialakulása a nemzettudat négy alapelemének (az állampolgárság, az állami szuverenitás, a nemzeti szolidaritás és izomorfizmus) területi egybeesését feltételezi.

„A határok meghatározzák azt is, hogy mi tartozik az államhoz, és mi van azon kívül. A területileg rögzített határokat már a központosított királyságok is létrehozták, ezzel megelőzve a modern államok nemzetivé tételét.

¹⁷ A tanulmány a Hatáthatások című kötet alapján készült, mely az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar (ELTE TáTK) és a Tárki Társadalomkutatási Intézet Zrt. (Tárki) közös kiadása. Magyar és angol nyelven is elérhető. (http://www.tarki.hu/hu/research/euborderregions/2015_hatarhatas.pdf, http://www.tarki.hu/en/research/euborderregions/2015_triborder.pdf)